

Slutrapport – LONA-projektet:

Förstudie av förutsättningarna för ett biosfärområde inom Motalas sjönära naturlandskap och rika kulturbygd vid Vättern

Motala den 31 mars 2020

Naturskyddsföreningen
Motala

Statliga bidrag till Lokala NATurvårdsprojekt är
medfinansier för genomförandet av detta projekt

SLUTRAPPORT DEL 1

Innehåll

1. Inledning.....	3
1.1 Förstudiens syfte och mål.....	3
2. Biosfärområde – ett modellområde för hållbar utveckling	3
2.1 Brobyggare.....	4
2.2 Biosfärområdets syften.....	4
2.3 Inga inskränkningar i äganderätt, nyttjanderätt och brukanderätt.	4
2.4 Finansiering och organisation.....	4
2.5 Lämpligt område.....	4
3 Metod	5
3.1 Praktiskt genomförande av projektet och erfarenheter	5
3.1.1 Intressenter, lokala politiker	5
3.1.2 Övriga intressenter såsom föreningar, organisationer och näringsliv	6
3.1.3 Agenda 2030	6
3.2 Studiebesök till Biosfärområde Östra Vätterbranterna	7
3.3 Seminarium Naturvärden	7
3.4 Seminarium Kulturvärden	8
3.5 Seminarium Besöksnäring och Landsbygd	9

1. Inledning

Inom Motala kommun finns nästan alla svenska naturtyper och landskapet ingår i den s.k. mellansvenska israndzonen, där inlandsisens rand stod under en längre köldperiod för ca 12 000 år sedan, då den pågående avsmältningen avtog. Stora mängder av moräner och isälvmaterial avsattes och formade det landskap som idag är framträdande.

Förutom en vacker och omväxlande natur, har landskapet påverkats av en enastående intressant kulturhistoria.

Vid genomförda utgrävningar har arkeologerna upptäckt mänsklig närvaro som daterats till 11 200 år gamla. Redan kort tid efter det att inlandsisen lämnat landskapet, kom människor till den trakt vi idag benämner Motala.

Det kan således konstateras att landskapet i Motala påverkats av människan redan från den tidpunkt då inlandsisen frigjort landskapet och då Vättern utvecklades från att vara en issjö i Baltiska ishavet, till att bli en havsvik i Yoldiahavet och därefter, genom landhöjningen, bli en insjö. Vättern saknade en avrinning under första fem till sjuhundra åren som insjö och har då benämningen Fornvättern. Arkeologerna har med hjälp av provtagningar i Boren och jämförelser med sjöbotten vid strömmens utlopp från Motalaviken kunnat tidsbestämma att Motala ström bildades omkring 7 200 år f.Kr. Motala ström blev sedan en viktig ådra för kulturlandskapets utveckling.

1.1 Förstudiens syfte och mål

Redan 2015 togs detta LONA-projekt fram (**L**okala **N**aturvårdssatsningen, Naturvårdsverket). Den drivande tanken var att utgå ifrån "Motalas sjönära naturlandskap och rika kulturbygd vid Vättern" och genomföra en förstudie att utreda om det fanns tillräckligt intresse och förutsättningar för att bilda ett biosfärområde enligt UNESCO:s krav.

Målet med förstudien är att som en första etapp utreda om intresse och förutsättningar finns att bilda ett s.k. biosfärområde enligt UNESCO:s krav. Målet är att långsiktigt bevara biologisk mångfald och gynna social och ekonomisk utveckling med lokal förankring. Syftet med förstudien är att skapa samarbete mellan olika intressentgrupper. Detta leder till en integrerad landskapsanalys med helhetssyn och stärkt delaktighet att verka för en långsiktig hållbar utveckling inom kommunens geografiska gränser.

2. Biosfärområde – ett modellområde för hållbar utveckling

Ordet "biosfär" betyder allt levande på jorden och den miljö det lever i. FN-organet för kultur, vetenskap och utbildning, UNESCO, utser biosfärområden, vilket syftar till att förbättra relationen mellan människa och natur. MAB (Man and the Biosphere Programme) inom UNESCO, är den enhet

som samordnar Biosfärområdena i världen. Det finns 701 biosfärområden i världen, varav sju i Sverige, där Biosfärprogrammet Sverige har rollen att bland annat hålla samman programmet i ett nationellt nätverk för att underlätta samarbete.

2.1 Brobyggare

Ett biosfärområde kan ses som en brobyggare som knyter samman strategiska aktörer (ägare, brukare m.fl.) i ett visst område. I biosfärområden testas nya metoder och där söker man ny kunskap. Som modellområde ska biosfärområdet bidra till bättre förståelse för biosfärens resurser. Målet är att ge exempel på hur människan kan bevara ett naturområde och samtidigt ha förutsättningar kunna leva hållbart i ett visst område.

2.2 Biosfärområdets syften

Ett biosfärområde har tre huvudsyften:

Bevara biologisk och kulturell mångfald, ekosystem och landskap,

Utveckla samhället på ett långsiktigt hållbart sätt,

Stödja demonstrationsprojekt, forskning och miljöövervakning.

På det lokala planet ska man sträva efter att på bästa sätt tillämpa dessa syften praktiskt i området och i samverkan med berörda parter.

2.3 Inga inskränkningar i äganderätt, nyttjanderätt och brukanderätt.

Ett biosfärområde innebär inga inskränkningar i äganderätt, nyttjanderätt och brukanderätt men heller inte några inskränkningar i allemansrätten. Ett biosfärområde innebär inget ytterligare lagskydd, men man kan på lokala initiativ och frivilliga överenskommelser mellan till exempel markägare och kommun, arbeta för att öka tillgängligheten till naturen.

2.4 Finansiering och organisation

Biosfärområdets verksamhet får ett verksamhetsbidrag från Naturvårdsverket om man blivit godkänd som biosfärkandidat eller biosfärområde. Därutöver kan olika finansieringsformer användas då verksamheten ofta är projektinriktad.

Varje biosfärområde bygger på lokala initiativ och ser olika ut, även hur verksamheten organiseras. Det kan räcka med att bilda en intresseförening.

2.5 Lämpligt område

Det som kännetecknar biosfärområden i världen är att dessa områden har höga landskapsvärden, både kulturhistoriska och biologiska, som värnas och nyttjas på ett långsiktigt hållbart sätt.

Biosfärområden ska vara förankrade på regional och lokal nivå för att sedan kunna nomineras av regeringen. Unescos globala styrelse för Biosfärprogrammet prövar sedan att det nominerade området uppfyller alla kriterier och beslutar därefter att ge området officiell status som biosfärområde.

3 Metod

Ambitionen har varit att bilda en arbetsgrupp tillsammans med intressenter. För att genomföra utredningsarbetet av förutsättningarna för ett biosfärområde med de krav som ställts på LONA-projektet gjordes en presentationsdag/inspirationsträff. Minst fem intervjuer och minst två seminarier samt ett studiebesök till ett väl utvecklat biosfärområde, gjordes för att inspirera och stärka engagemanget för projektet. Studier av tillgänglig litteratur som behandlar Motalas landskap har också varit en väsentlig del av projektet.

3.1 Praktiskt genomförande av projektet och erfarenheter

Redan vid uppstarten av detta projekt visade det sig tidigt att kunskapen om hållbar utveckling inte är särskilt utbredd i vårt lokalsamhälle, varken bland politiker eller lokalt föreningsliv. UNESCO:s definition av biosfärområde och kännedomen om dess syfte som modellområden för hållbar utveckling, har visat sig vara ett okänt koncept. För att kunna skapa en arbetsgrupp enligt planerad metod och få intressenter att engagera sig i hållbarhetsfrågorna arbetades ett presentationsunderlag fram. Inför träffar med olika grupper och intressenter anpassades detta presentationsunderlag.

Eftersom kännedomen om biosfärområden och dess syften och uppgifter var bristfälliga, ägnades möten och intervjuer till mer av presentation och information av biosfärsområdenas mål, syften och krav. Dialogen om intresse och engagemang blev därmed mycket begränsad. För att kunna fullfölja projektet valde vi därför att utöka kretsen av individer och grupper av intressenter för att lämna information och genomföra intervjuer. Totalt genomfördes 27 informationsmöten och intervjuer i projektet.

3.1.1 Intressenter, lokala politiker

Politikerna identifierades tidigt som en nyckelgrupp. Genom deras uttalade intresse räknade vi med att få draghjälp i projektet till att få övriga intressenter att på allvar vilja ägna lite av sin tid åt att engagera sig i projektet. Därför kontaktade vi samtliga partier företrädde i Kommunfullmäktige och erbjöd dem en presentation av projektet, dess syfte, mål och möjligheter.

Före utgången av 2017 fick vi träffa tre partier i möten där vi kunde presentera projektet. De två största politiska partierna, S och M, avvaktade med inbjudan till presentation och dialog. Vi bedömde deras deltagande som avgörande för att få en någorlunda bred förankring bland de politiska partierna och att kunna slutföra projektet med studiebesök och seminarier. 2018 hade vi ett informationsmöte med M, som dock förmedlade ett svagt intresse för projektet. Under mars månad 2019 genomfördes en informationsaktivitet med S, vilket resulterade i ett visst intresse av projektet.

Vår strävan att få denna breda politiska förankring fick under 2018 en hård konkurrens med valårsaktiviteter och etableringsfrågan kring Aquadomen Lalandia med fem detaljplaner som bl.a. medger ca 500 strandnära semesterbostäder. Vi lade in frågan om intresse för vårt Lona-projekt i vår

ordinarie valenkät. På den direkta frågan: " Stödjer ert parti att avsätta resurser för att stödja och slutföra denna förstudie?" fick vi ett positivt svar från fem politiska partier: Mp, C, L, KD, V, medan M svarade med ett nej och S svarade " Vårt parti har inte haft möjlighet att ta ställning till frågan än". SD valde att inte lämna något svar.

3.1.2 Övriga intressenter såsom föreningar, organisationer och näringsliv

Ett stort problem har varit att erhålla kontaktuppgifter till övriga intressenter såsom föreningar, näringsliv och organisationer i tillräcklig omfattning. Då ett allmänt register för ändamålet saknas har möjligheterna att även att få korrekta uppgifter via "nätet" varit mycket begränsade.

Presentationer och intervjuer har genomförts vid 27 olika tillfällen och med totalt ca 325 deltagare. Det gensvar vi fått är visat lokalt intresse för de möjligheter ett biosfärområde kan ge. Samtalen har varit mycket givande och hjälpt oss att ta fram ett förslag till ett potentiellt biosfärområde i Motala. Dock har intresset för att själv engagera sig och med egen tid delta i projektet visat sig vara avvaktande. En av förklaringarna till detta kan vara att Motala kommun ligger väldigt sent i uppstarten av Agenda 2030. Hållbarhetsfrågorna uppfattas troligen inte som tillräckligt viktigt att ägna tid åt tillsammans med andra i samhället. Där krävs kanske en mer officiell aktör, såsom kommunen.

Handlingsplan Agenda 2030, publicerad av regeringskansliet 14 juni 2018, poängterar en bred delaktighet i omställningen. Avsikten att "stimulera och utveckla former för samverkan och partnerskap inom och mellan den offentliga sektorn, näringslivet, civilsamhället, akademien och andra samhällsaktörer för hållbar utveckling". I denna avsiktsförklaring ingår att "stödja och underlätta ett än starkare engagemang på lokal och regional nivå i kommuner och landsting". Här ser vi en stor utvecklingspotential för vårt lokalsamhälle inom Motala kommun.

3.1.3 Agenda 2030

Under 2018 har Agenda 2030 med globala mål fått ökat fokus och medfört fördjupad kunskap både hos oss lokalt i Naturskyddsföreningen och i många regioner, kommuner och myndigheter. Vi har succesivt kommit till insikt att en mer utvecklad och bred dialog kring långsiktig hållbarhet är nödvändig för att uppnå de globala målen i Agenda 2030. Motala kommun har dock inte kommit igång med något arbete med Agenda 2030 som skulle kunnat bidra till att öka intresset att medverka i detta projekts genomförande. Dock drar vi inte slutsatsen att det saknas lokalt intresse. Mottagare av vår information vid fysiska möten och enskilda intervjuer har visat ett stort intresse för idén om ett biosfärområde. Det politiska intresset för att bilda ett biosfärområde i Motala kommer sannolikt även att öka med ökad kunskap om nödvändigheten att genomföra Agenda 2030.

Inför de planerade seminarierna hösten 2019 kontaktades Mjölby/Motala FN-förening, för att hjälpa till med material om Agenda 2030 och delta i det första seminariet och övergripande berätta om Agenda 2030 och de globala målen.

Projektet har valt ut förslag till globala mål enligt Agenda 2030, att fokusera på vid start av ett biosfärområde i Motala. Dessa mål är följande:

Mål 2: Ingen hunger där målet att främja ett hållbart jordbruk ingår.

Mål 6: Rent vatten och sanitet för alla, där dricksvattenförsörjning är en viktig del.

Mål 11: Hållbara städer och samhällen

Mål 13: Bekämpa klimatförändringarna

Mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald

Mål 16: Fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling

Mål 17: Genomförande och partnerskap där lokalsamhället ses som en viktig förändringskraft.

3.2 Studiebesök till Biosfärområde Östra Vätterbranterna

Efter kontakt med koordinator för biosfärområdet, Charlotte Burman, genomfördes ett studiebesök den 12 oktober 2019. Efter diskussion och praktiska förutsättningar fastställdes ett max-tak på 20 deltagare. Samtliga partier företrädde i Motala Kommunfullmäktige och några större viktiga intressenter inom naturvård och besöksnäring bjöds in. Tre politiker från två olika partier anmälde sitt deltagande, varav en person fick förhinder tidigt under besöksdagen.

Från Östra Vätterbranterna deltog ordförande Inger Ekengard och koordinator Charlotte Burman. Samlingsplats blev Girabäckens naturreservat, Ödeshögsvägen, strax norr om Gränna. Här blev vi guidade under en promenad utefter den intressanta bäcken och ned till den forna hamnen vid Vätterns strand.

Därefter följde ett besök i ett nyligen startat gårdskafé för förmiddagsfika. En genomgång av planerat program för dagen gjordes och därefter presenterades Biosfärområdet Östra Vätterbranternas organisation och verksamhet, med uppsatta mål och genomförda och pågående projekt mm. Bland annat kunde vi konstatera att organisationen bestod av en relativt enkel intresseorganisation där Jönköpings kommun gav stöd i form av anställd koordinator som ansvarade för administrationen och kontakter med externa projekt mm. Verksamheten är mycket omfattande och presenteras bl.a. på biosfärområdets hemsida. Besök gjordes därefter vid Röttle by med promenad för att bese området där kvarnar tidigare funnits, vattenfallet och besök vid Röttle hamn. Avslut med frågestund skedde efter en guidad biltur genom landskapet väster om Gränna fram till Bauergården i Bunn.

3.3 Seminarium Naturvärden

Ett första seminarium med temat "Naturvärden" hölls den 18 september 2019. Inbjudan att delta skedde dels via sociala medier och e-post som gick till samtliga partier representerade i Motala

kommunfullmäktige, ett femtontal föreningar och organisationer inom natur, miljö- och kulturområdet samt enskilda intressenter vi haft informationsmöten och intervjuer med.

Seminariets syfte var att gå igenom väsentliga naturvärden inom det förslag till "Potentiellt biosfärområde" som tagits fram. Samtidigt presenterades vårt förslag till hur Agenda 2030 med de globala målen skulle arbetas med och prioriteras. Seminariet inleddes med att kommunekolog Fia Sundin kortfattat beskrev biosfärområdets indelning av s.k. kärnområden, som består av områden med lagstadgat naturskydd samt hur ett biosfärområde indelas i buffertzoner och utvecklingsområden.

Inför mötet skapades ett digitalt kartunderlag i GIS med förslag till gräns för det föreslagna Potentiella biosfärområdet, naturreservat och andra lagskyddade områden såsom Natura 2000-områden och skyddade biotoper som skulle utgöra kärnområden. Från denna digitala karta printades papperskartor ut med lagligt skyddade områden markerade jämte riksintressen för att utgöra ett bra underlag för grupparbeten och diskussioner.

Efter introduktionen av Fia Sundin delades deltagarna, som uppgick till 15 personer, in i fyra arbetsgrupper med uppgift att utifrån sina erfarenheter och kunskaper ta fram förslag till buffertzoner och föreslå eventuella justeringar av den markerade gränsen för det potentiella biosfärområdet. Förslag lämnades dels genom att anteckningar gjordes på postitlappar som lades ut på kartorna samt att förslag till buffertzoner och gränsändringar gjordes med färgpennor. Därefter följde redovisning från respektive grupp med efterföljande diskussioner och frågor. Resultatet från seminariet har sedan legat till grund för nedanstående förslag och beskrivning av potentiellt biosfärområde inom Motala kommun.

3.4 Seminarium Kulturvärden

Ett andra seminarium med temat "Kulturvärden" hölls den 15 oktober 2019. Inbjudan att delta skedde även till detta seminarium via sociala medier och e-post som gick till samtliga partier representerade i Motala kommunfullmäktige, ett femtontal föreningar och organisationer inom natur, miljö- och kulturområdet samt enskilda intressenter vi haft informationsmöten och intervjuer med.

Seminariets syfte var att gå igenom väsentliga kulturhistoriska värden inom det föreslagna Potentiella biosfärområdet. Seminariedeltagarna fick lyssna till en kulturhistoriskt kunnig panel som bestod av historiker och filmare, Fredrik Ousbäck, Per-Gunnar Andersson, intendent på Övralid och aktiv inom Motala Musei- och hembygdsförening, arkeolog Linus Hagberg från Arkeologerna och Per-Gunnar Igelström, pensionerad gymnasielärare med stor kunskap om bland annat Motala Verkstad.

Medlemmarna i denna panel föreläste om väsentliga delar i Motalas kulturhistoria. Linus Hagberg redogjorde om Motalas forntid med start från 11 200 år sedan. Utifrån de arkeologiska resultaten från de utgrävningar som gjorts utmed Motala ström och i "kanaljorden" sedan år 2000,

presenterade Linus den fantastiska kunskap om tidig stenålder som fynden i Motala givit. Fredrik Ousbäck berättade om det man idag vet om Motalas medeltidshistoria och tog även upp till diskussion vad som kan dölja sig under det uppdämda Motala ström. Det förindustriella Motala inklusive utvecklingen från det att Baltzar von Platen startade det stora kanalprojektet Göta kanal och utvecklingen Motala Verkstad berättade Per-Gunnar Igelström. Denna föreläsningsdel i seminariet avslutades sedan med Per-Gunnar Anderssons berättelse om författare och nobelpristagare Verner von Heidenstam, som lät bygga Övralid. Detta var det inslag som låg närmast rent kronologiskt vår nutida historia. Efter avslutade föreläsningar vidtog en paneldiskussion med frågor och diskussioner.

Varamon. Nordens största insjöbad

3.5 Seminarium Besöksnäring och Landsbygd

Ett tredje seminarium med temat "Besöksnäring" hölls den 14 november 2019. Inbjudan att delta skedde även till detta seminarium via sociala medier och e-post som gick till samtliga partier representerade i Motala kommunfullmäktige, ett femtontal föreningar och organisationer inom

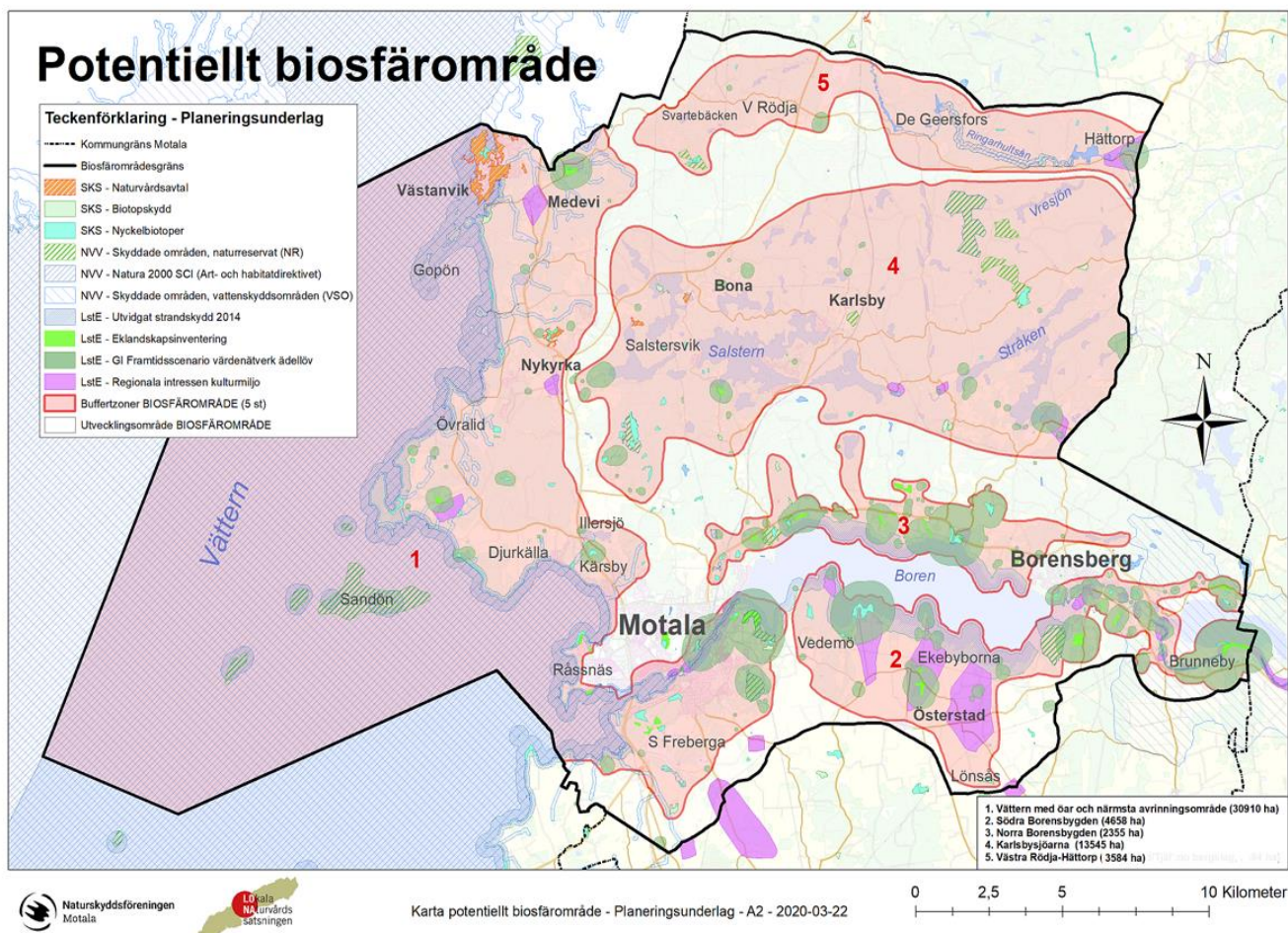

natur, miljö- och kulturområdet samt enskilda intressenter vi haft informationsmöten och intervjuer med.

Seminariets syfte var att skapa en diskussion om hur man skulle kunna dra nytta av ett Biosfärområde i Motala, avgränsat till besöksnäring och landsbygdsutveckling. Frågeställningen som ställdes till seminariet var om och hur man skulle kunna presentera och marknadsföra Motala på ett fördelaktigt sätt för att gynna besöksnäringen och handeln på landsbygden genom att dra nytta av ett biosfärområde.

Som inledning till diskussion och grupparbeten inledde Lotta Karlsson, vd i Svecia Travels. Lotta är välkänd och ledande entreprenör inom besöksnäringen i Motala och västra Östergötland. Hon inledde seminariet med en mycket fin och intressant visning och genomgång av turistbroschyrer som var kopplade till Motala. Det är en stor mängd av informationsmateriel för besökarna och där finns information från både ett nationellt, regionalt och lokalt perspektiv. Merparten av informationen till besökarna är på svenska, men översättningar förekommer och då på engelska och tyska. Här finns dock en stor utvecklingspotential då den stora gruppen av utländska besökare växer starkt. Det är framför allt de mer lokala informationsbroschyrerna som ofta helt saknar annat språk än svenska. Det som står högst i rang vad gäller intrycket av Motala är den vackra och omväxlande naturen.

Viktiga frågor som togs upp av seminariedeltagare var tillgängligheten till de olika platserna som är intressanta för turisterna. Här finns en utvecklingspotential när det gäller lösningen att kunna utnyttja kollektivtrafiken i landsbygden. T.ex. skulle en pendeltågsstation i Godegård underlätta för många besökare att komma ut i landsbygden och där få ta del av det fina utbud Motala har att erbjuda, både i form av natur- och kulturupplevelser. Kritik framfördes beträffande den sparsamma marknadsföringen och informationen av de resultat som de fantastiska arkeologiska utgrävningarna som skett invid Motala ström och Tegelviken. Idag finns endast några spridda mindre informationstavlor som dessutom är svåra att hitta.

Karta över Potentiellt biosfärområde

Slutrapport upprättad av Naturskyddsföreningen i Motala

Projektledare: Rolf Ström, e-mail: strom.rolf@gmail.com

Naturskyddsföreningen
Motala

Line Holgerson, ordförande

Hemsida: motala.naturskyddsforeningen.se

Facebook: www.facebook.com/motala.naturskyddsforening